

TOVÁBBSZOLGÁLÓK

MEZŐ GÁBOR: *A kultúra megszállása*. Századvég, Budapest, 2023. 337 oldal, 4990 Ft

Amikor a Terror Háza Múzeum állandó kiállításának „Ávós előszobájában” található „Ávós tabló” előtt megáll a látogató, óhatatlanul elgondolkodik rajta, hogy mi történt ezekkel az emberekkel az 1956-os forradalom és szabadságharcot, valamint az ÁVH felszámolását követően. Tudjuk, hogy közülük többen tovább szolgálták a Kádár-féle politikai rendőrségnél, szerepet vállalva a diktatúra újraépítésében és a megtorlásokban. Másokat a „munkásmozgalmi vezetők” ellen elkövetett törvénytelen ségekért – de semmi másért nem – bíróság elé állítottak, kaptak néhány év börtönbüntetést, amit általában le sem töltöttek, majd a közvéleménytől gondosan elrejtve – lásd a vállalati könyvtáros Péter Gábor esetét – a pártállam által biztosított munkahelyen dolgoztak nyugdíjas éveikig. De mi történt Komlós János őrnaggyal? Kardos György alezredessel vagy éppen Berkesi András őrnaggyal? Azokkal, akiknek a nevéhez súlyos törvénytelen ségek fűződnek, mégsem vonták őket, még csak a látszat kedvéért sem, felelősségre. Többek között az ő sorsukon keresztül ismerhetjük meg a kultúra és a szórakoztatóipar kommunista megszállásának történetét. 1956 után a gumibotot írógépre cserélték, az Andrassy út 60. (ekkor Sztálin út) rettegett épületét pedig adott esetben a Mikroszkóp Színpaddal váltották fel.

Mező Gábor könyve három nagy egységből áll. Az első rész központi alakja Kardos György, a Katonapolitikai Osztály, majd az Államvédelmi Hatóság alezredese, 1961-től a Magvető Könyvkiadó igazgatója. Egykori és későbbi beosztottjával, Berkesi András államvédelmi őrnaggyal együtt – aki a Kádár-korszak egyik, ha nem a legjobban futtatott írója volt, hiszen a diktatúra legitimációját alátámasztani próbáló regényeket írt – a szabadságharc leverését követően a politikai rendőrség helyett a propagandairódlalom gyártása

területén szolgálták tovább a pártállam érdekeit. A szerző bemutatja mindkét államvédelmi tevékenységét, de ami ennél is fontosabb, a könyvből a személyiségüket is megismerhetjük. Helyesen állapítja meg, hogy mind a ketten mérgező jellemek voltak. Nem csupán a saját életüket nem voltak képesek normális keretek közé állítani, de a környezetükben élők mindennapjait is pokollá tették. Családjaikban az alkoholizmus, a szexuális szabadosság vagy éppen az öngyilkosság már-már menetrendszerűen ismétlődő jelenségek voltak.

A diktatúrának mindig szüksége volt bizonyos szelepekre, amelyeken keresztül a társadalomban felgyülemelő elégedetlenséget le lehetett vezetni. Az 1950-es években ilyen volt a sport. Az Aranycsapat és más magyar sportolók világsikerei, ha csak rövid időre is, de feledtették az emberekkel a diktatúra kegyetlen valóságát. A Kádár-diktatúra idején az Aranycsapat már nem létezett, de a „puha diktatúrának” is meg voltak az eszközei a társadalmi elégedetlenség levezetéséhez. Ezt szolgálta például a humor. A kabaré műfajában „továbbszolgáltató” (Schmidt Mária nagyszerű kifejezése) Komlós János az ÁVH őrnagya és elvtársa, Róna Tibor főhadnagy évtizedeken át „csavargatták a szelepeket” – ezúttal Mező Gábor megfogalmazását kölcsönözve. Ezekért a szelepekért többek között Komlós János volt a felelős.

Az egykori ÁVH-s feladata az volt, hogy a Kádár-korban szűk keretek között engedélyezett rendszerkritikát kézben tartsa. Habár a korszakban mindketten közkedvelt humoristának számítottak, feladatuk lényegében ugyanaz volt, mint amikor az Andrassy út 60-ban szolgálták a rendszert: a diktatúra fenntartása. Mező Gábor megállapítása szerint: „A maguk módján Komlós és Róna a társadalmat »szipolyozták«. Először politikai rendőröként, aztán a látszólag bátor, de igazából

nagyon is aljas, körmönfont, a diktatúra fenntartását szolgáló humor »nagygyúiként.« Komlós, Rónai és más, a kultúra és a szórakoztatás területén továbbszolgáló egykori ÁVH-sok pontosan tudták, hogy mi a szerepük a diktatúra működtetésében. A színpadon, a sajtóban, a könyvekben és más kulturális termékekben megjelenő „rendszerkritikájukkal” valójában éppen a rendszert szolgálták. A Mikroszkóp Színpadon elhangzó, a pártvezetés tagjait és döntéseit kifigurázó, humorosnak szánt elszólásaikkal éppen a Kádár-rendszer mint „puha diktatúra” mítoszának képét építették a magyar társadalomban. Felmerülhet a kérdés, hogy terhelt múltjuk ellenére miért éppen ezekre az emberekre bízta a pártvezetés ezt a kényes és fontos feladatot. Éppen azért, mert az ÁVH-nál már bizonyítottak, megbízható elvtársaknak minősültek, márpedig kulcsfontosságú volt, hogy a rendszer legitimálását szolgáló kultúrpolitikát olyan személyek irányítsák, akiknek az elköteleződéséhez kétség sem fért.

Kardos és Berkesi tehát volt ÁVH-sokként a rendszer legitimációját próbálták megteremteni a szépirodalom eszköztárával, míg Komlós és elvtársai a „társadalmi elégedetlenség levezetésének ügyosztályán” szolgálták tovább a diktatúra érdekeit. Az idő azonban kérlelhetetlenül elmúlt felettük, hazugságokra épülő életük, önpusztító életmódjuk megtette a magáét. Mindemellett a diktatúrának továbbra is szüksége volt olyan közszereplőkre, akik hajlandóak bizonyultak a játékszabályok szerint játszani, azaz a rendszert legitimálni. Közéjük tartozott a kötet következő főszereplő párosa, Koncz Zsuzsa és Bródy János, akik mint „támogatott” művészek tökéletesen megfelelték erre a szerepre. Néhány dalukban ugyan tetten érhető volt némi „kiszólás”, ez azonban valójában nem is volt probléma. Elvégre azokat a bizonyos „szelepeket” a ’80-as években is tekergetni kellett. Az ő generációjuknak már sokkal könnyebb dolguk volt, mint az elődökének. „A kultúrát nekik már nem kellett megszállniuk, éppen elég volt »onnan« kiszorítani azokat, akik politikailag nem igazán illettek be a sorba, és támogatni azokat, akik nyíltan, hangosan politizáltak” – állapítja meg a szerző.

Ennek a nemzedéknek a története azonban már túlmutat a diktatúra históriáján. A ’80-as évek végén a fenti művészek és társaik egytől egyig az ún. „demokratikus ellenzék”, a későbbi Szabad Kezdeményezések Hálózata, majd SZDSZ társaságát alkották. Ha úgy tetszik, ők is tovább szolgálták. A Kádár-rendszer kiemelt művészei, a rendszerváltoztatást követően, mint a diktatúra fő ellenségei állították be magukat. Ezt a képet erősítette a közvéleményben a szintén posztkommunista erők kezében lévő média, amely természetesen mélyen hallgatott Bródy és Koncz korábbi rendszerkonform hozzáállásáról. Ahogy arról sem volt ildomos beszélni, hogy amíg ők egymás után és gond nélkül adták ki a lemezeiket, turnézták végig az országot, sőt külföldi államokat, addig más énekesek és együttesek – Beatrice, P. Mobil, Edda Művek stb. – állandóan falakba ütköztek. Kiemelt szerepük volt abban,

hogy a Kádár-korszak valódi története az amnézia felhőjébe burkolózott, óriási károkat okozva ezzel a magyar társadalomnak, amelynek jó ideig várnia kellett azokra a kezdeményezésekre, amelyek a diktatúra történetével való szembenézést szolgálták. Igaz ugyan, állapítja meg a szerző, hogy az új generáció tagjai már nem az államvédelem soraiból jöttek, ugyanakkor elődjeikkel ellentétben nekik nem kellett a kulturális élet megszállásával foglalatzkodniuk, hiszen a terep már jól elő volt készítve a számukra. Az ő feladatuk azok kizárása volt a kultúra – adott esetben a könnyűzenei élet – területéről, akik nem voltak hajlandóak igazodni a vonalhoz, akiknek volt saját véleményük. Ők ezen a terepen szolgálták tovább a rendszerváltoztatást követően is, amikor a médiával karöltve, minden lehetséges eszközzel sikeresen akadályozták az anti-kommunista, jobboldali, konzervatív művészek érvényesülését.

Mező Gábor könyve a Kádár-korszak egyik fő legitimációs eszközének, a kultúra és a szórakoztatás területének kommunisták általi megszállását mutatja be. A szerző helyesen mutat rá arra a tényre, hogy a feladat végrehajtásával a pártvezetés szinte kizárólag az ÁVH egykori vezető beosztású, súlyos emberellenes bűncselekményeket elkövető tisztjeit bízta meg. Így lett az egyházak üldözéséért is felelős Komlósból a Mikroszkóp Színpad alapító igazgatója, a kegyetlen kihallgatási módszereiről ismert Berkesi Andrásból a rendszer által megbecsült író, a Mindszenty József bíborost letartóztató Décsi Gyula alezredesből az Akadémiai Kiadó egyik részlegvezetője, vagy éppen Váradi György őrnagyból a Magyar Rádió és Televízió egyik főmunkatársa, szerkesztője. A szerző oknyomozói igényességgel, olvasmányos stílusban megírt könyve rámutat arra, hogy a kultúra megszállása tudatos, eltervezett folyamat volt a pártvezetés részéről. Kádár és a pártvezetés tagjai jól tudták, hogy az 1956 utáni megtorlás folyamata nem tarthat örökké. Az utolsó kivégzéseket követően megkezdődött a „puha diktatúra” imázsának kiépítése, amelynek nem csak a panellakás, a SZOT-üldülő és a Trabant által biztosított jólét voltak a fő elemei. Szükség volt az emberekben felhalmozódott feszültség levezetésére is, amelyet az Aranycsapat sportsikerei híján ezúttal a szórakoztatás és a kultúra megszállásával próbáltak – sikeresen – megvalósítani. A feladat végrehajtásának sikerességét nem bízták a véletlenre. Csak és kizárólag olyan kádereket vezényeltek a különböző pozíciókba, akik korábban, a Rákosi-diktatúra korszakában már bizonyítottak. Ahogy akkoriban bizonyított maga Kádár is. Jelentős részük a kommunista terrorszervezet, az ÁVH soraiból került ki, ahogy azt a könyvet végigolvasva láthatjuk. Az 1980-as évekre változott a helyzet, mutat rá Mező Gábor, ekkor már a fiatalabb generáció – Schusztér Lóránt, a P. Mobil frontembere szavait idézve –, „a rendszer saját gyermekei” vették át az „elődök” feladatát. Sikeresen. Többek között ennek köszönhető, hogy Magyarországon elmaradt a kulturális rendszerváltoztatás.

BALOGH GÁBOR